

EFFEKTİF TALEBİN DÜZEY ve BİLEŞİMİNE ETKİ EDEREK İŞSİZLİKLE MÜCADELE

Prof.Dr.Muhsin HESAPÇIOĞLU*

1. Giriş

Burada keynezyen varsayıma bağlı kalınarak üretim düzeyinde bir düşme olmadan istihdam yaratılması için gerekli önlemler tartışılacaktır. Keynezyen görüşte istihdam sağlanması efektif talep düzeyindeki artışa bağlıdır (PARASIZ 1984,s.197). Burada konu daha çok kalkınmakta olan ülkeler açısından ele alınacaktır.

"Keynezyen görüşün en belirgin özelliği arz şartlarının değişmezliği (uniformity) olduğu varsayımdır" (YAMAN 1977,s.101). Yani, ilgili dönem boyunca arz, ya elastik ya da inelastik olarak kabul edilir. "Arzın elastik olduğu kabul edilirse toplam parasal talepte artma reel üretim artışıyla birlikte görülecektir. Öte yandan arz şartlarının inelastik olduğu durumda, kantitatif teori geçerli olmaktadır. Şöyle ki, parasal harcamalardaki bütün artışlar fiyatlar genel seviyesinde yükselmelere yol açarak enflasyona sebep olmaktadır. Arz şartlarının elastik olduğu durum genellikle <işsizliğin keynezyen dengesi>, inelastik olduğu durum ise, <keynezyen enflasyonist açık> olarak adlandırılır. Her iki durumda da ekonomide üretilen değişik ürünler arasındaki iç mübadele oranında (= nispî fiyatlar) değişiklik olması beklenmez" (YAMAN 1977, s.101-102). Keynezyen ekonomide ekonominin üretim ve istihdam artışına yönelik işleyişi talebe dayandırılır. Bu nedenle bütün iktisat politikası önlemlerinin de talep artışına dönük olması gerekir. "Bu itibarla keynezyen öneriler parasal harcamaların hacmi üzerine etki etmeyi amaçlar"lar (YAMAN 1977 s.102). Burada devletin başvurabileceği başlıca iktisat politikası aracı maliye politikasıdır (PARASIZ 1984,s.197).

Maliye politikasında, "işin esası devletin bir taraftan halktan alacağı vergiler ve yapacağı borçlanmalarla, diğer taraftan, bütçe kanalı ile yapacağı çeşitli harcamalarla <effektif talep> seviyesi üzerinde arzulanan etkiyi yaratmasıdır" (ÜSTÜNEL 1983,s.213). Bu politika iki yönlü olarak uygulanabilir: "Eğer ekonomide talep yetersizliği ve bundan ileri gelen bir ekonomik durgunluk ve işsizlik söz konusu ise devlet bütçe kanalı ile yapacağı kamu harcamalarını, kamu gelirlerinin üstüne çıkarmak sureti ile bir 'açık bütçe' politikası düzenleyebilir ve 'otonom harcamalar' seviyesini yükselterek 'toplam yurtiçi harcama' seviyesini artırarak, 'talep yetersizliği'ni kısmen ya da tamamen ortadan kaldırabilir. Başka bir deyimle, 'deflasyon açığı'ni 'açık finansman' politikasının yaratacağı ek efektif talep ile doldurarak ekonomide 'tam istihdam dengesi'ni sağlayabilir.

Ekonomide aşırı istihdam yönünde bir dengesizlik belirlediği zaman ise, devlet bütçe fazlaları vererek, yani kamu gelirlerini kamu harcamalarının üstüne çıkararak, bankalar sistemine olan borçlarında azaltmalar yapmak yoluna gidebilir. Böylece, devlet hem harcama akımlarını doğrudan doğruya etkileyerek, hem de ekonominin aşırı likidite durumunu düzeltecek yönde tedbirler alarak 'enflasyonist başkının' azaltılmasına, 'aşırı talep'in yarattığı şişkinliğin eritilmesine yol açabilir" (ÜSTÜNEL 1983,s.214-216).

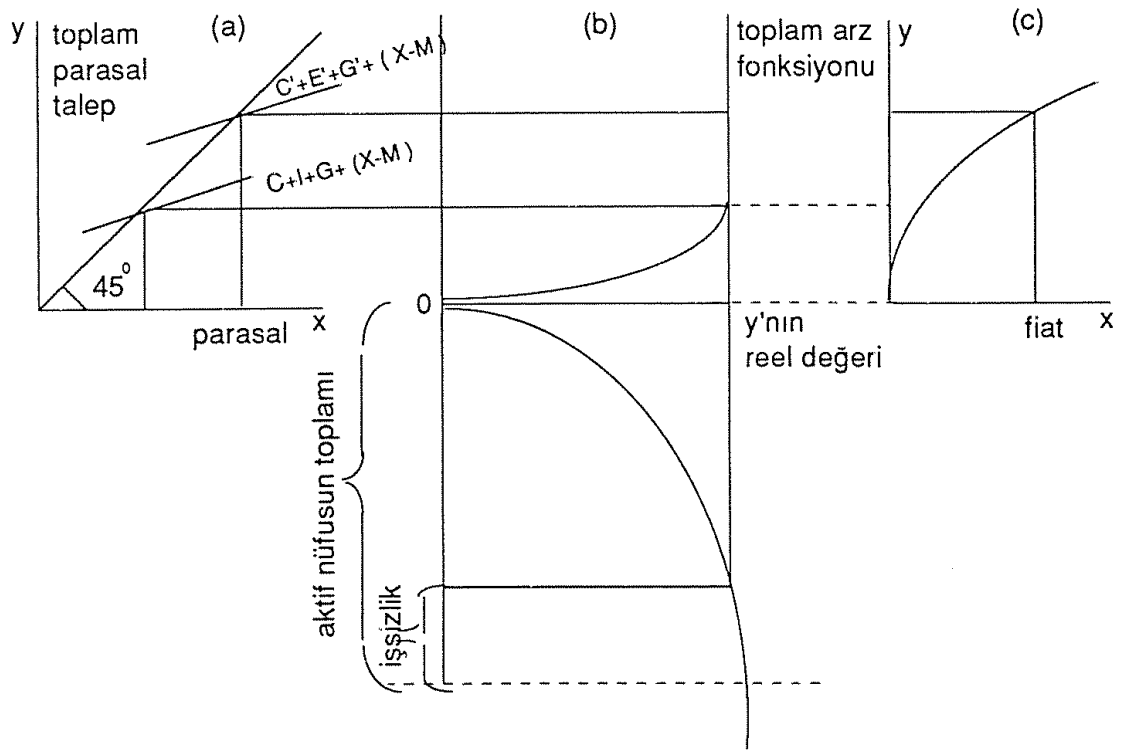
2. Keynezyen Önerilerin Gelişmekte Olan Ülkeler Açısından Geçerliliği

Keynezyen ekonominin bir diğer varsayımı da faktör pazarlarında talebin elastik olduğu varsayımdır. Bu varsayıma göre, ne nitelikli ya da niteliksiz emek nok-

* M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü Öğretim Üyesi.

sanlığının ne de donanım ve sermaye eksikliğinin efektif talep artışına mani olması söz konusudur. Fakat bu varsayım bugünün gelişmekte olan ülkeleri açısından pek geçerli değildir. Bu ülkelerde giderek artan niteliksiz işgücü arzı yanında, nitelikli işgücü ve sermaye yetersizliği vardır. Diğer yandan, gelişmekte olan ülkelerde ödemeler dengesi de genellikle aleyhte işler. Sözü edilen bu darboğazlar, ödemeler dergisinin aleyhte işlemesi nedeniyle daha da kötüye gitmektedir. "Bu şartlar altında toplam talepteki artışın reel üretimde bir artışa yol açacağı söylenemez. Tamamlayıcı ara girdilerin olmayışı işsizliğe yol açmakta, öte yandan harcamalardaki artışın ilk etkisi kendisini fiyatların yükselmesiyle hissettirmektedir. Bu itibarla işsizlik dengesi, enflasyonist açıyla bir arada ortaya çıkmaktadır. Bu durum ise bir yandan ülke içinde üretilen ürün fiyatlarında, öte yandan faktör girdilerinde fiyat yükselmelerine yol açar" (YAMAN 1977,s.104). Bu söylenenler aşağıdaki Şekil 1'de gösterilmektedir.

Şekil 1: Keynezyen Modelde Üretim ve İstihdam

Kaynak: YAMAN 1977, s.103.

Şekil üç bölümden oluşmaktadır. Şeklin (a) bölümü, efektif talepte artışın parasal millî hasıla ile ilgisini göstermektedir. Yani, yatay ekseninde parasal millî hasıla, dikey ekseninde toplam parasal talep gösterilmiştir. Şeklin (b) bölümü, efektif talepteki artışın parasal millî hasıla ile ilgisini - arz fonksiyonunun uygulanmasıyla - reel tahminlerle göstermektedir. Şeklin (b) bölümünde yatay ekseninde Y'nin reel değeri yer almaktadır. Şeklin alt kısmı istihdam fonksiyonunu göstermektedir. Burada, yatay ekseninde aktif nüfus, dikey ekseninde Y'nin reel değeri olarak üretim yer almıştır. Şeklin (c) bölümünde ise, sadece millî gelirin parasal ve reel değerleri arasındaki ilişki fiyat olarak gösterilmiştir.

Diğer yandan, ödemeler dengesine ilişkin düşüncelerden dolayı kısıtlayıcı önlemler alınması gereği duyuluyor ve alınıyorsa, bu durum gelecekteki makina ve donanımda bir azalmaya neden olabilir. Çünkü, ithalat harcamalarının çok büyük bir oranı, makina ve donanım ve

bunlar için gerekli ara mallarına gitmektedir. Ki bu durum da istihdam açısından sınırlayıcı sonuç olarak belirir.

Görülüyor ki, gelişmekte olan ülkelerde arz şartları ekonominin her sektöründe ve bütün piyasalarda - keynezyen görüşteki gibi - aynı şekilde (uniforme) değildir. Söz gelimi, tam elastik bir emek arzı, tam inelastik bir kapital arzıyla birlikte ortaya çıkabilmektedir. Yine bu tür ülkelerde hangi sektörlerin eksik kapasitede çalıştıklarının ve bu durumun talep yetersizliğinden mi ileri geldiği araştırılmalıdır. Eğer eksik kapasite çalışma talep yetersizliğinden ileri geliyorsa ve bu sektör üretimlerinin arzı elastik ise, talep artışına yol açacak önlemler uygulanabilir. Fakat bu iş, yani arzı elastik eksik kapasitede çalışan sektörlerin saptanması, güç bir incelemeyi gerektirir. Buna ek olarak, karar organları bu tür sektörlerde talep artışı önlemlerini uygularken büyük kontrol güçlükleri ile karşı karşıyadırlar.

Genel olarak, kalkınmakta olan ülkelerde, efektif talep artışına yönelik istihdam politikalarının her zaman kısa vadede uygulanabilme olanakları sınırlıdır. Yine, bu gibi ülkelerde, talep artışının başlangıçta neden olduğu üretim ve istihdam artışı gibi avantajlar, daha sonra fiyat artışlarıyla tesirsiz hale gelmektedir. Bundan başka, kalkınmakta olan ülkelerde talep artışı politikası, bu ülkelerin ciddi bütçe sorunlarıyla karşı karşıya olmalarından dolayı da sınırlı bir uygulama olanağına sahiptir. Diğer yandan, kamu harcamalarını artırmak için hazine kaynaklarına başvurma, enflasyonu da beraberinde getirir. Enflasyon ise, yatırımların istihdam artırıcı etkisini, geliri emek yoğun sektörlerden sermaye yoğun sektörlerle kaydırarak, yine yok eder.

Toplam talebi arttırmaya yönelik istihdam politikası önlemleri, üretim piyasasındaki düzenlemelerin gecikmesiz ve güçlüğe uğramadan ortaya çıktığı varsayımına dayanır. Halbuki, kalkınmakta olan ülkelerde piyasalarda tam rekabetin işlemesine engel olan etkenler vardır. Bu bakımdan bu ülkelerde, bu tür bir politikanın uygulanabilme olanakları sınırlı kalmaktadır. Buna ek olarak, bu ülkelerde özel sektörün gücü, bu arz düzenlemelerini aksatan nedenleri ortadan kaldıracak düzeye erişmemiştir. Bu nedenlerle, "söz konusu ülkelerde, devletin kamu harcamalarını dışsal faydalarının önemli olduğu sosyal alt yapı yatırımlarına yönlendirmesi gerekir. Bu itibarla iktisat politikası tedbirleri sadece toplum talebin teşvikine dayanmamalıdır. İstihdamın sağlanması yanında ekonominin dengeli işleyişi için bu tedbirlerin üretimde ukanmalara sebep olan güçlüklerin hafifletilmesine de yöneltilmesi gerekir. Kısaca sadece efektif talep artışına dayandırılan iktisat politikası istihdam sorununu halletmeye kafi değildir" (YAMAN 1977,s.110).

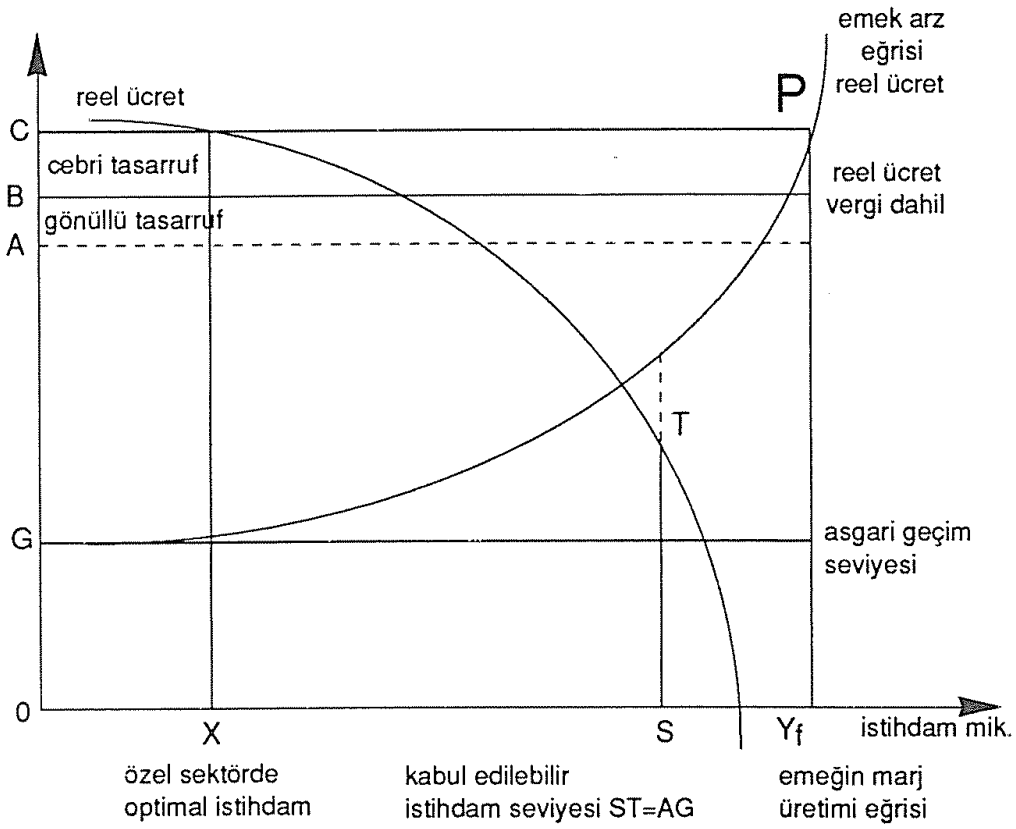
3. Gizli İşsizliğin Üretimi Kısımatacak Maximum Sınırı ve İstihdam (YAMAN 1977,s.110-113)

Gelişmekte olan ülkelerde gizli işsizliğin yaygın oluşu ve genel olarak işsizliğin sosyal huzursuzluklara yol açacağı düşünceleri, üretimde bir azalma olmaması koşulu ile verimsiz istihdam hacminin artırılmasını savunabilir bir diğer politika durumuna getirmiştir. Biliniyor ki, mikro düzeyde bir işletmenin işgücü talebi, istihdam edilen son emek biriminin marjinal üretiminin, o işçinin ücretinden yüksek olması, en azından ona eşit olması ile oluşur. Diğer yandan biliniyor ki, işgücünün ekonomik anlamda verimli ve tam çalışır kabul edilebilmesi için marjinal üretimin sıfırdan büyük olması esas alınır. Eğer işgücünün ücreti en azından asgarî ücret olarak kabul edilirse, firmanın emek talebi, marjinal üretimin asgarî ücretten, onun da sıfırdan büyük olması durumundadır.

Marjinal üretim, gelişmekte olan ülkelerde görülen gizli işsizlik, gizli işsizlerin tüketim düzeyi gibi kavramlardan giderek bazı iktisatçılar, üretimi azaltmamak koşuluyla verimsiz de olsa, özellikle kamu sektöründe, istihdam artışının kabul edilebileceğini belirtmektedirler. Böyle bir politika ile istihdam hacmi, emeğin marjinal

üretimi, en azından istihdam edilmiş emeğin tüketimiyle asgarî geçim düzeyine uyan gizli işsizlerin tüketim düzeyi arasındaki farka eşit oluncaya kadar artırılabilir. Bu politikaya göre, bir kimse iş bulduğu zaman daha çok tüketir. Böylece bu harcama toplam talebi artırıcı bir etki yapacaktır. Görüldüğü gibi düşünce, Keynesgil çerçevede kalmaktadır. Eğer istihdam edilen işçinin marjinal üretimi, onun tüketimindeki artışı dengede tutmaya yetiyorsa, marjinal üretimin ücretten küçük olması önemli değildir, toplumun ona iş bulmasında yarar vardır. Çünkü böylece işçi, en azından, işsiz olması durumunda yaratacağı tüketim harcamasına ek olarak, çalışmak suretiyle ortaya çıkan artı tüketimi marjinal üretimi ile karşılayabilmektedir. Bu söylenenler aşağıdaki Şekil 2'de daha açık hale getirilmeye çalışılmıştır.

Şekil 2: Gizli İşsizliğin Üretimi Kısımlayacak Maximum Sınırı ve İstihdam

Kaynak: YAMAN 1977, s.112.

Şekilde, zorunlu, eğer varsa, gönüllü tasarruflar çıktıktan sonra, istihdam edilen işçinin toplam tüketimi OA dır. Bunun OG kadarı işsiz bir kimsenin tüketim harcaması olup, asgarî geçim düzeyini belirtmektedir. AG ise, istihdam artışının neden olduğu tüketimdir. Şekilde CP doğrusu reel ücreti gösteriyor. Ve OX düzeyi, işletme için optimal istihdam düzeyidir. Çünkü o noktada emeğin marjinal üretimi = reel ücret koşulu gerçekleşmektedir. Şeklin çizilmesinde ve şeklin açıkladığı politikanın temelinde, marjinal üretimin sıfır olduğu gizli işsizlerin istihdamı olduğu hatırlanmalıdır. Gizli işsizliğin dışındaki kesimde marjinal üretim sıfır değildir ve belli bir

reel ücret düzeyi vardır. Şekilde istihdam düzeyi OS ye çıktığında marjinal üretim ST olmaktadır. Dikkat edilirse, $ST=AG$ dir. Bu tüketim düzeyi, OX istihdam düzeyi açısından düşünüldüğünde, istihdam edilen son işçinin neden olduğu tüketim artışı AG ye eşittir. OS istihdam düzeyinde ödenen ücret ST dir. Bu istihdam düzeyinde demek ki, işçinin tüketimi, emeğin marjinal verimine eşittir. Yani, $ST=AG$ dir. İşçi, marjinal üretimi ile, işsizlerin neden olduğu tüketimin çok üzerine gitmekte, işçi marjinal üretimi ile tüketimini karşılayabilmektedir. Bu nedenle, OS istihdam düzeyi, gizli işsizlerden istihdam edilebileceklerin sınırını gösterir. OS nin üzerine giden istihdam, ilgili üretim dalına başka dallardan kaynak transferini gerektirir ki, bu da üretimin azalmasına neden olur. Söz konusu transfer yapılacaksa, bu transferin üretim üzerine olan sonuçları önceden incelenmelidir.

4. Sonuç

"Effektif talebin düzey ve bileşimine etki ederek işsizlikle savaş" konusunda özetle şu söylenebilir:

Gelişmekte olan ülkelerde maximum üretim düzeyini sınırlandıran toplam talep düzeyi değil, mevcut sermaye miktarı ve teknik bilgi düzeyidir. Bu ülkelerde kalkınma çabaları nedeniyle kamu harcamaları zaten yüksek tutulmaktadır, ki bu etki de enflasyonist baskıyı beraberinde getirmektedir (HİÇ 1970,s.227). Bu nedenle, keynesgil istihdam politikasının gelişmekte olan ülkeler için fazla etkin olmadığı sonucuna varılabilir. Fakat seyrek de olsa, bazı durumlarda gelişen ülkelerde toplam harcama düzeyi maximum istihdam limiti altına düşebilir. Bu gibi durumlarda özellikle kamu harcamaları kanalıyla toplam talebin neden olduğu irade dışı işsizlik ortadan kaldırılabılır (HİÇ 1970,s.227). Kamu harcamalarının yöneleceği alanlar olarak özellikle şu alanlar belirtilebilir: İthalatı ikâme eden, ihracata yönelik sektörler, emek yoğun teknolojilere dayanan faaliyet kolları, teşebbüslere ve ev halkına verilen sermaye transferi ve sübvansiyonlar, carî mal ve hizmetlerin kamuca satın alınması, sosyal güvenlik harcamalarının emek ve çalışma arzını kontrol etmedeki rolü (YAMAN 1977,s.159).

5. Keynesgil Pozisyonun Yeni Bir Yorumu: LEIJONHUFVUD

İstihdamın klâsik açıklamalarına karşı keynesgil pozisyon işsizliğin tamamen yeni bir biçimini ortaya koyar: irade dışı işsizlik. Bu işsizlik türü, algılanan, bireysel bakımdan yararlı değişim imkânları herhangi bir nedenle kullanılamaz ise ortaya çıkar.

Keynes, "General Theory" sinde bu yöne giden açıklama denemelerine önemli bir atılım getirdi. Bir keynesgil model olan HICKS-modelinde bu anlamda yorumlanabilecek istikrarlı bir düşük istihdam dengesi katı ücretler ve işgücü piyasasının walrasyan denge sisteminden ayrı tutulması koşulu altında ispat edilebildi. Bilindiği gibi, keynesyon makro teori'nin ders kitaplarında yerleşmesi J.HICKS'in 1937 yılında yayınladığı bir makale aracılığı ile olmuştur (SAVAŞ 1986,s.103). Fakat mamafih katı ücretler varsayımının bireysel rasyonellik ile uyuşmamasından ve işgücü piyasasının Walras yasasına karşı keyfi olarak ayrı ele alınmasından dolayı bu Keynes yorumu klâsik pozisyonun eleştirisi olarak doyurucu olamamaktadır. İrade dışı işsizliğin, katı fiyatlar varsayımına dayalı kuramsal bir açıklaması, içerisinde ücret ve fiyat esnekliğinin kabul edildiği bir yaklaşımla karşılaştırıldığında, Keynesgil pozisyonun amacına, yani bir piyasa ekonomisinde irade dışı işsizliğin büyük anlamını belirten ispata layık olamamakta, ona uymamaktadır.

Keynesgil kuramın temelden bir yeni yorumunu LEIJONHUFVUD yaptı ve bu hususta ilerlemeler getirdi. LEIJONHUFVUD'a göre, Walrasgil modelin temel direklerine hücum etmek isteyen bir teori dışsal bakımdan kabul edilen bir ücret ve fi-

yat katılığına bağlı olmak zorunda değildir. LEIJONHUFVUD, irade dışı işsizliği görelî olarak yavaş hareket eden ücret ve fiyat uyum süreçleri arasındaki dengesizlik fenomeni olarak yorumlar. LEIJONHUFVUD'a göre zorunlu olarak bir miktar uyumu bir fiyat uyumundan önce gerçekleşir. Eğer gelecekteki piyasa durumları mükemmel olarak tahmin edemezlerse miktar uyumları engellenemez. Bu durumda işlem gören miktarların değişimi bir dengesizlik durumu için gösterge halini alır. Fakat bir kez bir miktar tayinlaması gerçekleşimi böylece hane halklarının bütçe sınırlamaları değişir. Kullanılabilir gelir düşer ve tam istihdam artık uzun süre devam ettirilemez. Bu süreçlerin fiyat uyumları yoluyla dengelenip dengelenemeyeceği teorik olarak tartışmalıdır. Bunun için en azından realitede oldukça uzun bir zaman aralığına ihtiyaç vardır ve böylece ekonomi artık sürekli bir şekilde dengesizlik halindedir.

Uzun vadeli dengesizlik ilkesi, Keynesgil pozisyonu Walrasgil modele karşı hakikî bir alternatif olarak geliştirme denemesidir. Bu tür denemeler, tam ücret ve fiyat esnekliğinin olduğu bir rekabet ekonomisi için uzun vadeli Walrasgil olmayan dengeler ispat etmeye çalışırlar. Klâsik pozisyona karşı Keynesgil pozisyona düşen ağırlık, modelde irade dışı işsizliğin ortaya çıkması olanaklarının gösterildiği koşullar ne denli genel ise, o denli büyüktür. LEIJONHUFVUD bu anlamda Keynes'in Hicks yorumuna karşı bir ilerlemedir, çünkü modelde, fiyat ve ücret uyumlarına izin verilmiştir. Bu istikamette en ileri giden gelişmeler Barro, Grossman, Malinvaud, Benassy'in çalışmalarıdır (HALLWIRTH 1982,s.307-309). Bu çalışmalarda bilinçli olarak kabul edilen gerçekten uzak varsayımlar altında Walrasgil olmayan dengelerin mümkün olup olmadığı araştırılmaktadır.

KAYNAKLAR

HALLWIRTH,V., *Die Beschaeftigung in Abhaengigkeit von Preisen und Löhnen*, Vandenhoeck und Ruprecht, Göttingen 1982.

HİÇ,M., *Büyüme Teorileri ve Az Gelişmiş Ekonomiler*, Sermet Matbaası, İstanbul 1970.

PARASIZ,İ., *Makro Ekonomi*, (Bursa Akademi Yayını, No:9), Bursa 1984.

SAVAŞ,V., *Keynezyen İktisat Yıkılırken*, Beta Yayınları, İstanbul 1986.

ÜSTÜNEL,B., *Makro Ekonomi*, Mısırlı Matbaacılık, İstanbul 1983.

YAMAN,B., *Kalkınmakta Olan Ülkelerde İşsizlik Sorunu ve Çözüm Yolları*, (Bursa İTİA Yayını, No:27), Bursa 1977.